

ДИСКУСІЯ ПРО РОСІЮ ЯК ДЕРЖАВУ-ТЕРОРИСТА

І. О. Харченко, І. Г. Паніна

Анотація. У статті автором досліджується дискусія про Росію як державу-терориста. Актуалізація цієї теми пов'язана з терористичною діяльністю РФ на території України протягом 2014–2021 років, а також особливо зростає після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Методологія дослідження зосереджується на аналітико-синтетичному методі й компаративному аналізі. Авторка розглядає поняття «держава-терорист» і наслідки визнання Росії державою-терористом. У статті також порушене питання, в який спосіб можливо протистояти терористичній діяльності РФ, зокрема на території України.

Ключові слова: тероризм, держава-терорист, Російська Федерація, ЗМІ, Україна.

Вступ. У XXI столітті доволі важко не помітити, яку роль відіграє держава на міжнародній арені. Збільшення ролі держави призводить до перестановки цінностей та пріоритетів не лише на світовому рівні, а й на рівні життя звичайних людей. Часто трапляється так, що владні політичні сили починають зловживати своїм становищем та/або статусом своєї держави у світі. Одні держави показують це через рівень розвитку своєї економіки, покращення життя в державі, кількість залученого іноземного капіталу, налагодження дипломатичних відносин з іншими державами, взаємодію зі світовими організаціями – урядовими і неурядовими, збільшення попиту в туристичній сфері та багато інших демократичними способами. Інші держави вдаються до нав'язування населенню своєї ідеології, пропагування ворожих намірів щодо інших держав, ідеологій, рас, релігій, активної чи пасивної агресії на міжнародній арені, а також воєнного вторгнення чи державного тероризму.

Тероризм зробив світ небезпечним і непередбачуваним, менш стабільним і прагматичним, а також поставив людство на межу нової глобальної війни. Якщо в II пол. XX ст. терористичну діяльність було прийнято називати «міжнародним тероризмом», то в наш час тероризм як форма політичної боротьби меншості з більшістю еволюціонував у «державний тероризм». Такий вид тероризму лише починає набирати своїх обертів. Із кожним роком усе більше держав вдається до терористичних дій по відношенню до інших гравців на світовій арені, адже це є одним із способів залучення та впливу на владу в іншій державі та її населення і чітких покарань за таку діяльність досі немає.

Тема державного тероризму викликає інтерес науковців Дж. Кохана [11], Г. Перепелиці [3], С. Телешуна [7]. Сьогодні йде дискусія, чи вважати Росію державою-терористом. Саме тому для створення більш чіткої картини про державний тероризм в світі авторка статті розглядає терористичну діяльність РФ в Україні, адже сьогодні Росія виступає найяскравішим та найточнішим прикладом держави-терориста. Метою статті є ознайомитися з поняттям державного тероризму, його розвитком у наші дні з акцентом на терористичній діяльності РФ на території України.

Основна частина. У наукових колах точиться дискусія навколо терміна «державний тероризм». Основний аргумент полягає в тому, що агресія однієї держави щодо іншої називається війною, а насильство держави щодо своїх громадян – репресіями, тому навіть сам термін «державний тероризм» не має сенсу. Утім поява цього поняття є зрозумілою, оскільки загроза чи страх стають способом геополітичного протистояння. У сучасному світі з його боротьбою за енергоресурси та ядерним стримуванням вагомим значення набуває факт загрози або можливості застосування будь-яких заходів проти іншого, а тероризм, як відомо, заснований на систематичному застосуванні терору. Саме таким є пояснення, чому збільшується частота вживання терміна «державний тероризм» у трактуванні систематичних актів залякування з боку певних держав.

Що являє собою «державний тероризм»? Він подібний до недержавного тероризму тим, що включає політично, ідеологічно чи релігійно інспіровані акти насильства проти окремих осіб або груп поза межами збройного конфлікту [14]. Ключова відмінність полягає в тому, що насильство здійснюють агенти держави. Спробуємо розібрати кілька типів державного тероризму.

Науковці виділяють принаймні дві форми державного тероризму, які стали поширеними останніми роками. *Тасмний державний тероризм* передбачає пряму, але не відкриту участь державних агентів у терористичній діяльності [6]. *Сурогатний тероризм* характеризується тим, що держава надає ресурси та технічну допомогу сурогатам, діяльність яких розглядається державою, що підтримує, як корисна для досягнення їх цілей у відносинах з іншими країнами та протилежними ідеологіями [6]. Державний тероризм часто обслуговується бурхливим продажем зброї технологічно розвиненими країнами, як-от Лівія та Іран, які не приховують своєї пропаганди тероризму.

Найпростіша типологія – поділ на внутрішній та зовнішній. *«Внутрішній» державний тероризм* передбачає застосування насильства та залякування державними посадовими особами й установами проти громадян держави з метою підкорення їх авторитарному режиму [6]. Принаймні три рівні внутрішнього державного тероризму можна визначити як корисні градації для розуміння масштабів тероризму, що практикується державою: залякування, примусова конверсія і геноцид.

Перший – це залякування, за якого влада намагається передбачити та перешкодити опозиційності та інакомисленню, часто шляхом контролю над ЗМІ та розгульного використання поліції. Ця форма державного тероризму існувала майже в кожній національній державі в певний момент її історії, найчастіше під час війни.

Другим рівнем внутрішнього державного тероризму є примусова конверсія, яка передбачає зусилля уряду щодо повної зміни національного способу життя.

Третім рівнем внутрішньодержавного тероризму є геноцид, коли держава бере участь у навмисному знищенні цілої соціальної верстви, етнічної чи релігійної групи з ідеологічних причин. Примусові заходи всередині держави є лише однією з форм державного тероризму.

«Зовнішній» державний тероризм має на меті проведення політики терору за кордоном. Якщо ж розглядати поняття «держави-терориста», то варто зауважити, що воно в основному використовується у повсякденній мові, адже в міжнародному праві такого терміна не існує. У цьому і полягає основна проблема дефініцій «державний тероризм» і «держави-терорист». Ці два поняття не прописані в міжнародному праві, оскільки держава як суб'єкт офіційно не вчиняє терористичні дії. Акти тероризму здійснюються фізичними особами, а не органами держави. Якщо органи держави чинять проти інших держав якісь злочинні дії, для їх кваліфікації існує загальновизнана термінологія: «держави-агресор», «держави, що здійснює воєнні злочини», «держави, що здійснює злочини проти людяності» тощо.

Відповідальність, яку буде нести держава за злочини проти іншої держави, цілком відрізняється від тієї, яку несуть терористичні угруповання за свою діяльність. Це породжує проблеми щодо розуміння і взагалі існування на міжнародному рівні цих двох понять. В умовах ще більшого використання державами-вигнанцями терористичних дій система міжнародного права вкотре доводить свою застарілість. Цілком очевидно є необхідність опрацювання на рівні міжнародних інституцій понять «державний тероризм» і «держави-терорист», виявлення відповідних ознак і складення відповідних покарань за таку діяльність із боку держави.

Початок ХХІ ст. наповнений досить стрімким та багатограним розвитком усіх сфер людської діяльності. Ми живемо в інформаційну епоху, тому основною особливістю державного тероризму сьогодні можна вважати саме доступ та використання різних ресурсів інформації. Тероризм виявляє себе на різних рівнях, використовуючи новітні досягнення науки і техніки, найсучасніші й найбільш ефективні засоби реалізації своїх планів щодо знищення мирного населення. Враховуючи інформаційний розвиток світового суспільства, варто зазначити, що ЗМІ є чудовим інструментом для здійснення державного тероризму. Адже в мас-медіа можна помітити, як громадськість сприймає тероризм і породжені ним небезпеки, вплив на політичні рішення, що використовуються для реагування на тероризм, а також на відносини, що формуються через національну та світову політику.

Розглядаючи особливості державного тероризму, варто згадати про всі зовнішні чинники, які впливають на існування та розвиток цього явища. Цілком імовірно, що якби державний тероризм не був вигідним для країн, його популяризація навпаки зменшувалася б, а не збільшувалася, тому можна сміливо вважати, що в наш час це досить вигідний феномен для бага-

тьох держав світу. Насправді цей варіант є більш прагматичним, ніж, наприклад, повномасштабне вторгнення: уряд вдається майже до усіх видів тиску на іншу державу, не зважаючи великих військових втрат і зі свого, і з протилежного боку. Це ніби тримати когось під контролем, і час від часу, тероризуючи, нагадувати про свій статус та своє верховенство над ним.

Сьогодні вдаватися до терористичних дій стало ще простіше. Уряди держав, контролюючи медіаресурси своєї країни, можуть створювати фейкові новини, щоб створити паніку в суспільстві. Далі спрацьовує ланцюгова реакція: інформація швидко поширюється серед інших держав, усе це виходить на міжнародний рівень і створюється відповідна загальна суспільна думка щодо цієї новини.

Залежність людей від медіаресурсів і соціальних мереж із роками зростає. Не завжди обов'язково брати зброю до рук та розв'язувати повномасштабну війну проти іншої держави, інколи достатньо телефону, аби поширити якусь новину, яка викличе обурення іншої сторони. Це теж буде війна – інформаційна, але без прямих людських втрат. Не дивно, що держави, урядові й неурядові міжнародні організації, різні угруповання, політичні партії, а також терористичні організації використовують ЗМІ як спосіб впливу на суспільство. Завдяки медіа розширюється коло людей, які висвітлюють події, змінюючи думки, позиції людей і впливаючи на їхній емоційний стан. Інколи це заходить на рівень пропаганди, в якій суспільство живе роками і вірить усього, що транслюють центральні телеканали. Такі люди є чудовою мішенню, адже сприймають будь-яку інформацію від ЗМІ. Державні органи влади використовують медіа для нав'язування своєї ідеології чи позицій щодо інших держав. Зростає роль медіаграмотності: навичка вміння фільтрувати інформацію та ознайомлюватися з іншими незалежними медіаресурсами може допомогти не стати жертвою пропаганди.

Найбільш показовий приклад державного тероризму – Російська Федерація. Розглядаючи РФ як державу-терориста, можна натрапити на велику кількість статей із різних медіаресурсів, які намагаються знайти докази або ж спростувати той факт, що Росія поширює державний тероризм. Протилежну позицію мають російські ЗМІ, які всі в один голос намагаються довести неправдивість звинувачень.

Враховуючи всю терористичну діяльність Росії, яку вона або дуже вміло приховує або не визнає, більшість європейських та американських ЗМІ намагаються знайти докази, які будуть свідчити про державний тероризм РФ. Окрім медіаресурсів, офіційні представники різних держав неодноразово у своїх інтерв'ю, наголошують що Росія має бути визнана державою, яка спонсорує тероризм або державою-терористом. Наприклад, Президент України Володимир Зеленський одразу після повномасштабного вторгнення Росії на територію України закликав світ визнати РФ державою-терористом [1], а спікер Палати представників США Ненсі Пелосі в інтерв'ю MSNBC заявила, що: «Якщо Росія не в списку держав-спонсорів тероризму, цей список потрібно викинути. Тому що йдеться про лідера ядерної держави, яка вдерлася в іншу країну і ще загрожує застосуванням тактичної ядерної зброї. Йдеться про Президента країни, який відправив своїх солдатів здійснювати насильство...» [16].

Російські медіа висміюють держави, які робили подібні заяви, натякаючи на розрив дипломатичних відносин. Наприклад, після того, як сейм Литви визнав Росію державою-терористом, на сторінках російських ЗМІ, почали з'являтися подібні заголовки: ««Шизофренія чистої води»: Сейм Литви визнав Росію терористичною державою» [9], або ж писали про таке: «У шести регіонах Росії встановлено високий рівень терористичної загрози» [8]. Цілком зрозуміло, що російські ЗМІ не будуть писати про державний тероризм із боку своєї держави, а навпаки – спробують його маскувати в новинах, прикриваючись терористичними організаціями, які РФ спонсорує, або вносити всіх, хто виступає проти російської влади, у списки терористів РФ, як це сталося, наприклад, з О. Навальним [2].

Зауважимо, що до повномасштабного вторгнення Росії в Україну світ не так часто звертав увагу на терористичну діяльність РФ і досить часто закривав на це очі. Лише події після 24 лютого 2022 року дали міжнародній спільноті більше доказів для притягнення РФ до відповідальності за вчинену терористичну діяльність. Процес є доволі непростим і затягнутим. Верховна Рада України прийняла відповідний закон 14 квітня 2022 року – «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Фе-

дерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» [4], в якому визнавався акт агресії РФ як держави-терориста проти України, а також заборона пропаганди символіки, яку використовує Росія під час вторгнення.

9 травня 2022 року у Сенаті США була зареєстрована резолюція, створена сенаторами від обох партій, демократом Р. Блументалем та республіканцем Л. Гремом. Резолюція визнавала діяльність уряду Росії за головування Путіна терористичними актами і закликала Держсекретаря США визнати Росію державою, яка спонсорує тероризм [10]. Наступна заява лунала від сейму Литви, який одногосно прийняв резолюцію, в якій Росії надали статусу держави-терориста [6]. У ній зазначалося, що Кремль намагається знищити українську націю шляхом геноциду українців, особливо робився акцент на масових воєнних злочинах, вчинених російською армією в містах і селах Київської області й м. Маріуполь. Країна Балтії розпочала цей ланцюг, до якого щомісяця додавалися нові держави. Латвія, Естонія, Польща, Чехія, Нідерланди, Словаччина – всі перераховані держави визнали на державному рівні владу Росії терористичним режимом та/або Росію державою-спонсором тероризму через воєнні дії в Україні. Станом на березень 2023 року вісім держав світу (включно з Україною) визнали РФ державою-спонсором тероризму, а політичний режим – терористичним.

Не залишилися осторонь і міжнародні організації, що з перших днів повномасштабного вторгнення ввели санкції проти агресора і голосно на увесь світ заявляють про підтримку для України. У жовтні 2022 року під час термінових дебатів щодо загострення агресії РФ проти України ПАРЄ ухвалила резолюцію, в якій зазначалося, що режим Росії – терористичний [13]. Вона стала першою впливовою міжнародною організацією, яка на весь світ заявила про державний тероризм РФ. Варто зазначити, що вона наполягала на тому, щоб Україні надали більше зброї та на створенні міжнародного трибуналу. Наступними були Парламентська асамблея НАТО [15] та Європарламент [12]. Під час голосування було підтримано резолюцію про те, що РФ є державою-спонсором тероризму. В резолюції Європарламенту було чітко окреслено визнання Європарламентом терористичних атак, здійснених РФ проти мирного населення України, руйнування критичної та цивільної інфраструктур, масові вбивства в Бучі, Ірпені, Ізюмі та Лимані, а також катування, знущання і страти людей. Було зазначено про порушення принципу Статуту ООН та наголошення на тому, щоб РФ було занесено до списку держав-спонсорів тероризму на рівні ЄС, а партнерами ЄС було вжито таких самих заходів. Європарламент у резолюції закликає до зниження дипломатичних відносин з РФ, а також заборони всього російського на територіях держав-членів ЄС. Варто зазначити, що це досить сміливий і дуже очікуваний крок від європейської спільноти. Після стількох років залякувань із боку РФ та всіх терористичних актів, здійснених нею проти інших держав, а згодом і після повномасштабного вторгнення на територію України та початку геноциду української нації міжнародна спільнота починає активну протидію державному тероризму РФ. Зараз як ніколи можна помітити згуртованість держав світу та бажання побороти зло, яке нависло над світом.

Надання державі такого статусу та занесення в список держав, що спонсорує тероризм, істотно впливає на подальший розвиток держави та співпрацю з іншими країнами світу. Держава-терорист / держава-спонсор тероризму цілком і повністю втрачає всі можливі відносини з цивілізованими країнами. Йдеться не про окремі конкретні санкції, а про накладання санкцій абсолютно на все. Попри те, що механізм надання РФ такого статусу запущений і активно працює, існують держави, які не готові визнавати таке на державному рівні або повністю заперечують надання такого статусу РФ. Білорусь, Киргизстан, Таджикистан, Вірменія, Сирія, Еритрея, Ірак підтримують Росію у повномасштабній агресії проти України, а також надалі продовжують співпрацювати з нею, деякі навіть поставляють озброєння для армії РФ. У більшості випадків це «держави-вигнанці», держави-прихильники РФ, які поділяють її політичні погляди, бачення світу і мають певну недовіру до європейських держав та США.

Висновки. Для світової спільноти проблема тероризму стала особливо актуальною в XXI столітті, коли застосування жадливого насильства стало одним із дієвих значень боротьби між злочинними і націоналістичними угрупованнями, збройними формуваннями, політичними партіями і державами. Стало помітно, наскільки вигідно в сучасному світі спонсорувати

тероризм. Сьогодні державний тероризм – один з основних факторів ускладнення міжнародної обстановки. Недостатня увага міжнародної спільноти до терористичних актів з боку держав призвели до поширення та актуалізації цього явища. Прояви державного тероризму впливають на міждержавні відносини і міжнародну безпеку, на прийняття політичних рішень і перебіг світових політичних процесів.

Розглядаючи сучасний державний тероризм Російської Федерації на території України, можна помітити, наскільки далеко зайшла держава в цій сфері. Можливість використовувати свій статус та ресурси призводить до подій, які мають наслідки для усього світу. Росія здійснювала і продовжує терор не лише щодо інших держав, а й до власних громадян. Механізм супротиву терористичній діяльності з боку РФ уже запущено, вісім держав і три міжнародні організації визнали владу Росії терористичним режимом та/або Росію державою-спонсором тероризму через воєнні дії в Україні, тому надалі цій темі буде приділятися все більше уваги з боку політиків, журналістів і науковців. Цілком передбачувано, що виникатимуть дискусії, які можуть призводити і до призупинення, і до розвитку цього складного процесу, але маємо сподівання, що міжнародна спільнота дійде консенсусу та внесе остаточне рішення щодо визнання / невизнання Російської Федерації «державою-терористом» якомога більшою кількістю держав-членів ООН.

Abstract. In this article, the author examines the debate about Russia as a terrorist state. The actualization of this topic is related to the terrorist activities of the Russian Federation on the territory of Ukraine during 2014–2021, and also especially increases after the full-scale invasion on February 24, 2022. The research methodology focuses on the analytical-synthetic method and comparative analysis. The author examines the concept of «terrorist state» and the consequences of recognizing Russia as a terrorist state. The article also raised the issue of how to counter the terrorist activities of the Russian Federation, in particular, on the territory of Ukraine.

Keywords: Terrorism, terrorist state, Russian Federation, media, Ukraine.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленський В. Ракета в центральну площу Харкова – це відвертий, нічим не прикритий терор. Після такого Росія – це держава-терорист. Ніхто не пробачить. Ніхто не забуде. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/zelenkiy.official/posts/3021450671438622>
2. Навального і його соратників внесли в список терористів і екстремістів Росфинмониторинга. *Медуза*. 25.01.2022. URL: <https://cutt.ly/5JYUOot>
3. Перепелиця Г. Державний тероризм. *Політична енциклопедія*. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
4. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символики воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 14.04.2022 р. № 2206–ІХ. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1284841>
5. Сейм Литви признав Россию террористическим государством. *DELFI*. 10.05.2022. URL: <https://cutt.ly/WJYZZZ>
6. Стецова С. С. Государственный терроризм как элемент современной геополитической стратегии Соединенных Штатов Америки. *XVII Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт эмпирического исследования»*. 20–21 марта 2014 г. Екатеринбург: УрФУ, 2014. С. 904–915.
7. Телешун С. Сучасний тероризм – українські реалії. Окремі політико-правові зауваження. 2005. URL: <https://cutt.ly/WJD4XpY>
8. Цветаев Л. В шести регионах России установлен высокий уровень террористической угрозы. *Газета.ru*. 11.04.2022. URL: <https://www.gazeta.ru/social/2022/04/11/14724026.shtml>
9. Шустрова М., Алифанова Д. «Шизофрения чистой воды»: Сейм Литвы признал Россию террористическим государством. *Газета.ru*. 10.05.2022. URL: <https://www.gazeta.ru/politics/2022/05/10/14836550.shtml>
10. Calling on the Secretary of State to designate the Russian Federation as a state sponsor of terrorism: Resolution № BUR22454 890. URL: <https://cutt.ly/WJD4L64>
11. Cohan J. A. Formulation of a State's Response to Terrorism and State-Sponsored Terrorism. *Pace Int'l L. Rev.* 2002. Т. 14. С. 77.
12. European Parliament declares Russia to be a state sponsor of terrorism. *Delegation of the European Union to Ukraine*. 23.11.2022. URL: <https://cutt.ly/m4nNbe>
13. Further escalation in the Russian Federation's aggression against Ukraine. Resolution 2463 (2022). Parliamentary Assembly. 13.10. 2022. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31390/html>
14. Hewitt S. «Terrorism by the State is still Terrorism». *University of Birmingham*. URL: <https://cutt.ly/d4njY9s>

15. Nato post-madrid summit: fit for purpose in the new strategic era: Resolution 479. NATO Parliamentary Assembly. 21.11.2022. URL: <https://cutt.ly/14nf16V>

16. Transcript of Speaker Pelosi Interview on MSNBC's Deadline: White House with Nicolle Wallace. Nancy Pelosi: Speaker of The House. 06.05.2022. URL: <https://www.speaker.gov/newsroom/5622-1>

УДК 94(477)(092)»17»Маркович

ОСОБЛИВОСТІ РАНЬОГО ПЕРІОДУ ЖИТТЯ ТА ОСВІТИ Д. В. МАРКОВИЧА

Д. В. Шатковський, К. І. Мелексєєв

Анотація. У статті розглядаються формування постаті майбутнього громадського діяча, його раннє життя та освіта, як вони стали пов'язані з «українською ідеєю». Вивчення джерел щодо раннього життя та освіти Дмитра Марковича допоможе краще зрозуміти його роль як майбутнього політичного діяча у формуванні порядку денного України часів Української революції. Об'єктом дослідження є життєвий та творчий шлях Дмитра Марковича, а предметом дослідження є наповнення його раннього життя та освіти, які суттєво вплинули на його подальший особистий і професійний розвиток та досягнення. Хронологічні межі дослідження охоплюють період із дня народження Дмитра Марковича у 1848 році до початку його освіти у другій половині 1860-х років. Географічні межі дослідження охоплюють територію України, зокрема його народження у Полтаві і продовження навчання і гімназіях та вищих закладах. Огляд джерел і літератури демонструє прямий зв'язок між освітою Дмитра Марковича та його майбутнім зацікавленням у державотворенні.

Ключові слова: біографія, історична постать, історія України, Українська революція.

Вступ. Дмитро Маркович – видатний український громадський діяч, письменник, чий внесок у розвиток національної освіти і культури став надзвичайно важливим для історії України.

Раннє життя та освіта Дмитра Марковича відбувалися в епоху значних соціальних та політичних змін в Україні. У той час, коли Маркович виростав, країна перебувала під владою імперії Романових, а українська культура та мова були пригнічені. Ситуація зі зросійщенням України, як і інших провінцій Російської імперії, досліджується вченими Донецького національного університету імені Василя Стуса. Саме у зображеній ситуації боротьби з проявами українства формувалося дитинство Д. Марковича та багатьох інших майбутніх борців за незалежність і суверенітет України [1].

Проте завдяки наполегливості та таланту Маркович зумів отримати якісну освіту і стати видатним політиком та громадським діячем. Особливу увагу в дослідженні раннього життя та освіти Дмитра Марковича слід звернути на його перші кроки у навчанні та формуванні української ідеї.

Мета статті – розглянути формування української ідентичності Дмитра Марковича, яка була базовим фундаментом його діяльності. Для цього потрібно дослідити, в яких умовах відбувалося раннє життя діяча, де він здобував освіту.

Взагалі вивчення раннього життя та освіти Дмитра Марковича є важливим для розуміння його творчого доробку та національного внеску. Він відіграв важливу роль у формуванні української національної ідеї, сприяв розвитку культури, мови та політики. Його наукові праці і педагогічний доробок досі є джерелом інспірації для багатьох педагогів та вчених. Відповідно ще в першу третину ХХ ст., в останнє на довгі десятиріччя «вікно можливостей» для вільної публікації незаангажованих історичних досліджень попереду довгої тоталітарної реакції, нотатки про життя діяча опублікував у Києві історик М. Храцевський [2].

На превеликий жаль, постать Д. Марковича, як і решти діячів Української революції, була демонізована і забута радянським тоталітарним режимом. За часів незалежності відбулося нове «відкриття» постаті знаного мешканця Вінниччини через зростання інтересу до українського суверенітету періоду 1917–1921 рр. Роботи, присвячені Д. Марковичу, опублікували Г. Зленко, В. Островський, В. Мелешко [3; 4]. Джерела про життя діяча були систематизовані у виданні Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України [5]. До того ж багато чого залишив по собі сам Д. Маркович у своїх спогадах [6].

Основний розділ. Раннє життя Дмитра Марковича починається у Полтаві 4 листопада 1848 року. Він народився не у бідній сім'ї, а в родині «багатого сина». Тобто батько Дмитра